

Мищенко М.Г.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

МІЖНАРОДНА ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРСР В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У роботі проаналізовано історико-правовий базис міжнародної дипломатичної діяльності України в другій половині ХХ ст. у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Розглянуто конституційні засади зовнішньополітичної діяльності Української Радянської Соціалістичної Республіки. Визначено державні органи України та сферу їх компетенції, які здійснювали дипломатичні зв'язки країни на міжнародній арені.

Охарактеризовано дипломатичні та зовнішньополітичні повноваження Міністерства закордонних справ, Ради Міністрів, Верховної Ради та Президії УРСР. Висвітлено основи міжнародного права та радянського законодавства, які забезпечували реалізацію здійснення Україною самостійної міжнародної політики. Розкрито історичні аспекти, від яких залежав розвиток дипломатичного апарату УРСР. Визначено вплив керівництва комуністичної партії на формування напрямів міжнародної політики України. Окреслено загальні складники реалізації Україною міжнародної політики в роботі міжнародних організацій, укладання міжнародних договорів. Встановлено основні засади реалізації Україною активного та пасивного права посольства.

Ключові слова: УРСР, СРСР, ООН, міжнародні відносини, дипломатія, Конституція, Рада Міністрів, Міністерство закордонних справ.

Постановка проблеми. На сучасному етапі Україна знаходиться в активному процесі розбудови власної державності. Зв'язки України із іншими державами та міжнародними організаціями й інституціями відбувається за допомогою якісної роботи дипломатичної служби. Поглибленої уваги потребує друга половина ХХ ст., яка має насичену історію розвитку міжнародної дипломатії. У цей час відбувалося становлення нової системи міжнародних відносин у світі, що вплинуло на розвиток і формування дипломатичного апарату України. Зважаючи на це, варто детальніше зупинитися на розгляді історико-правових аспектів становлення української дипломатії зазначеного періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія цього питання досить потужна. Процес розвитку української дипломатії та участь України на міжнародній арені представлено в роботах вітчизняних, радянських і зарубіжних дослідників, зокрема в наукових розвідках М. Білоусова [3], В. Корецького [11], В. Василенка [4], Ю. Біленкової [1; 2], Г. Удовенка [13], В. Аспатуріана [18], В. Хімея [13], О. Івченка [15]. У наведених працях висвітлюються важливі аспекти формування дипломатичної діяльності України в контексті міжнародної правосуб'єктності УРСР та зовнішньополітичної доктрини Радянського Союзу.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз історико-правових засад формування міжнародної дипломатичної діяльності України в другій половині ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування та діяльність української дипломатії на міжнародній арені в другій половині ХХ ст. визначалися міжнародним правом і законодавчими актами УРСР та СРСР. Необхідно зазначити, що встановлення Україною міжнародних дипломатичних зв'язків у другій половині ХХ ст. відповідало засадам міжнародної політики Радянського Союзу. Така ситуація пояснювалася тим, що визначення напряму міжнародної політики як для національних республік, так і для загальносоюзного центру здійснювало керівництво комуністичної партії.

Відповідно до положень Статуту ООН Україна користується всіма правами реалізації самостійної політики. Згідно Паризьких мирних договорів 1947 р., Женевських конвенцій 1949 р., Гаазької конвенції 1954 р. і Конвенції 1981 р. про заборону та обмеження застосування різних видів зброї Українська РСР виступає самостійним суб'єктом міжнародних відносин [12].

Діяльність української дипломатії другої половини ХХ століття регламентувалася в основному положеннями радянського законодавства,

що було закріплено в Конституціях СРСР від 1936 р. та УРСР від 1937 р., а також внесеними змінами до законодавчих актів, які були прийняті наприкінці Другої світової війни. Більш повний і чіткій зміст здійснення Україною міжнародних відносин було закріплено в Конституції УРСР від 20 квітня 1978 р. Відповідно до положень статті 74 Конституції за Україною було закріплено право вступати у міжнародні відносини з іноземними державами, брати участь у роботі міжнародних організацій, обмінюватися дипломатичними місіями та консульськими представниками із закордонними країнами, укладати договори [7; 8; 10]. Відповідно до міжнародного законодавства, яке було закріплене в рішенні Комісії міжнародного права ООН від 1962 р., члени федерації користуються правом суверенності міжнародних відносин. Способи реалізації цього права базуються на основі внутрішнього законодавства федерації та її членів [19].

Радянське законодавство відповідно до ст. 572 про «Міжнародні договори і угоди» Цивільного кодексу УРСР від 1964 р. закріплює можливість участі України не лише в міжнародних угодах, а й у міжнародних договорах. Підтвердження факту укладання УРСР міжнародних договорів було засвідчено на Віденській конференції з права міжнародних договорів 1968–1969 рр. У своїй доповіді від 3 квітня 1968 р. делегат від Австралії Херрі зазначив, що Українська та Білоруська радянські республіки від моменту членства в ООН є учасниками укладання багатосторонніх договорів [17].

Здійснення Україною дипломатичних зносин реалізовувалося завдяки роботі органів державної влади УРСР: Міністерства закордонних справ, Ради Міністрів, Верховної Ради та Президії республіки. Варто зазначити, що відповідно до конституційного права УРСР і СРСР Верховна Рада та Президія Верховної Ради можуть здійснювати зовнішньополітичні зв'язки республіки. Відповідно до положення ст. 108 Конституції УРСР Президія Верховної Ради УРСР здійснює ратифікацію, денонсацію договорів республіки, займається питанням призначення та відкликання працівників делегацій з іноземних країн і міжнародних організацій. Із числа депутатів Верховної Ради УРСР була сформована постійна комісія, діяльність якої полягала у підготовці та розгляді зовнішньополітичних питань розвитку та діяльності республіки; займалася вона й розробкою проектів законів УРСР у сфері міжнародних відносин; заслуховувала повідомлення державних орга-

нів стосовно взаємозв'язків України з міжнародними організаціями та зарубіжними країнами [10].

Визначення сфери міжнародної діяльності Ради Міністрів УРСР подано у ст. 118 Конституції. Так, за Радою Міністрів було закріплено міжнародно-правову діяльність УРСР із зарубіжними країнами та міжнародними організаціями; у межах своєї компетенції представляти Україну в роботі міжнародних організацій і зарубіжних країн; забезпечувати дотримання реалізації міжнародних договорів УРСР; затверджувати та денонсувати міжурядові договори УРСР [10].

Діяльність України на міжнародній арені реалізувалася завдяки дипломатичній роботі союзно-республіканського МЗС УРСР, яке підпорядковувалося Раді Міністрів УРСР і МЗС СРСР. Робота загальносоюзного міністерства полягала у встановленні зв'язків і координації зносин національних республік із міжнародними організаціями та зарубіжними державами. Рада Міністрів УРСР здійснювала оперативний контроль за роботою МЗС УРСР. Верховна Рада УРСР призначала міністра закордонних справ республіки, а Рада Міністрів України формувала колегію МЗС УРСР. Обрання керівника та членів колегії МЗС УРСР не потребувало узгодження із центральними органами СРСР [4].

Українська республіка, будучи самостійним суб'єктом міжнародних відносин, використовувала своє право на укладання міжнародних договорів. Можливість укладання Україною двосторонніх договорів передбачено у ст. 15 «Закону УРСР про Раду Міністрів УРСР» від 19 грудня 1978 р., де прописано положення про те, що Рада Міністрів УРСР може проводити заходи, покликані виконувати міжнародні договори УРСР [6]. У статті також йдеться, що Рада Міністрів може затверджувати та денонсувати міжурядові договори УРСР.

Можливість України бути учасником міжнародних договорів відповідала порядку здійснення конституційної практики республіки та відбувалася за внесенням пропозиції МЗС УРСР до Ради Міністрів УРСР. Міжнародні договори, які відповідно до умов укладання не набувають чинності з моменту підписання, потребували подальшого затвердження Радою Міністрів УРСР чи їх ратифікації Президією Верховної Ради УРСР [14]. Найважливіші міжнародні договори перед ратифікацією розглядалися Комісією по закордонних справах ВР УРСР із заключенням висновків стосовно кожного договору [5]. Варто наголосити на тому, що УРСР, як і будь-яка інша союзна рес-

публіка, могла виступати у союзних органах як ініціатор підписання договорів СРСР.

У міжнародній договірній практиці відомі випадки, коли задля підписання договорів СРСР, пов'язаних з інтересами УРСР, залучалися дипломати від України. У 1957 р. під час проведення перемовин стосовно репатріації поляків із СРСР до Польської народної республіки брали участь і дипломати від УРСР. Під час підписання Договору від 8 квітня 1965 р. про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між Радянським Союзом і Польською Народною Республікою брала участь дипломатична місія від України [4, с. 108].

Українські дипломатичні делегації мали право здійснювати власну договірну політику як самостійно, так і разом з іншими союзними республіками в межах органів Радянського Союзу. Активна міжнародно-договірна практика УРСР засвідчує, що Україна виступала самостійним суб'єктом міжнародних відносин, реалізовувала своє право пасивного та активного посольства. Саме безпосередні міжнародні зв'язки Україна може встановлювати, використовуючи право посольства.

У ст. 74 Конституції УРСР закріплено право посольства, яке напряму пов'язано із суверенітетом республіки. Також реалізацію Україною права посольства закріплено в ст. 108. У ній йдеться, що Президія Верховної Ради УРСР може призначати та відкликати уповноважених представників

України. Відповідно до положень Конституції УРСР Україна реалізовувала право посольства як в активній, так і в пасивній формі через загальносоюзні дипломатичні органи і самостійно [10]. Активне здійснення Україною права посольства відбувалося через постійних представників УРСР при міжнародних організаціях. Реалізація республікою пасивного права посольства забезпечувалася перебуванням іноземних дипломатичних представництв, акредитованих у СРСР. Іноземні представництва представляли власні держави, за необхідності могли вступити у дипломатичні відносини з будь-якою республікою Радянського Союзу [4, с. 116].

Висновки. Загалом міжнародна дипломатична діяльність УРСР у другій половині ХХ ст. базувалася на основі міжнародного права, положень радянського законодавства СРСР та УРСР. Реалізація Україною міжнародної політики відбувалася через систему органів влади УРСР: Ради Міністрів, Верховної Ради, Президії республіки та Міністерства закордонних справ. Україна користувалася правом посольства та виступала самостійним суб'єктом міжнародних відносин. Поряд із цим дипломатична діяльність України визначалася керівництвом комуністичної партії та здійснювалася відповідно до інтересів СРСР, яке розглядало національні республіки лише в системі продовження загальносоюзної політики.

Список літератури:

1. Біленкова Ю.С. Внесок дипломатичного відомства УРСР у питання міжнародно-правового регулювання ядерних озброєнь (1945–1991 рр.). Право і Безпека. 2014. № 3. С. 7–13.
2. Беленкова Ю.С. К вопросу о сотрудничестве Украинской ССР с ЮНЕСКО в становлении институтов международного гуманитарного права. Международный научно-практический правовой журнал «Закон и Жизнь» (“*Legea si Viata*”). 2015. № 2. С. 46–49.
3. Белоусов М.М. Участие Украинской ССР во взаимодействии стран социализма в ООН. Вестник Киевского университета. Серия: «Международные отношения и международное право». 1982. № 14. С. 5–14.
4. Василенко В.А. Правові аспекти участі Української РСР у міжнародних відносинах. Київ : Політвидав України, 1984. 207 с.
5. Відомості Верховної Ради Української РСР, 1973, № 34, ст. 260.
6. Закон УРСР «Про Раду Міністрів Української РСР» від 19 грудня 1978 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4157-09>.
7. Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1936.htm>.
8. Конституція (основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/001_001.
9. Конституція (основний закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1977 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77>.
10. Конституція УРСР 1978 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09>.
11. Корецкий В.М. Избранные труды: В 2-х кн. К. : Наук. думка, 1989. Кн. 2. 1989. С. 333–336.
12. Статут ООН [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
13. Удовенко Г.Й. В интересах миру і співробітництва. Українська РСР в Організації Об'єднаних Націй. К. : Знання, 1984. 45 с.

14. Українська РСР на міжнародній арені. К., 1981, с. 461.
15. Івченко О.Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан / О. Івченко. К. : РІЦ УАННП, 1997. 687 с.
16. Хімей В.В. УРСР у міжнародних відносинах періоду блокового протистояння / В.В. Хімей // Сіверянський літопис [Текст] : Всеукраїнський науковий журнал. Чернігів : Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка. 2012. № 5/6. С. 184–190.
17. Цивільний кодекс УРСР від 1964 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0008.html.
18. Aspaturian Vernon V. The Union Republics in Soviet Diplomacy: A Study of Soviet Federalism in the Service of Soviet Foreign Policy. Geneve-Paris : E. Droz, 1960. 241 p.
19. Report of International Law Commission Covering the Work of its Fourteenth Session. 24 April–29 June. United Nations General Assembly. Official Records. Seventeenth Session. Supplement № 29(A/5209). New-York. 1962, p. 7.

Mischenko M.G. INTERNATIONAL DIPLOMATIC ACTIVITY OF THE USSR IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY: HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS

The paper analyzes the historical and legal basis of Ukraine's international diplomatic activity in the second half of the twentieth century. within the Union of Soviet Socialist Republics. The constitutional principles of the foreign policy activity of the Ukrainian Soviet Socialist Republic are considered. The state bodies of Ukraine and their sphere of competence, which have carried out diplomatic relations of the country in the international arena, have been identified. The diplomatic and foreign policy powers of the Ministry of Foreign Affairs, the Council of Ministers, the Verkhovna Rada and the Presidium of the USSR are characterized. The basics of international law and Soviet legislation, which provided for the implementation of Ukraine's independent international policy, are highlighted.

The historical aspects on which the development of the diplomatic apparatus of the USSR depended were revealed. The influence of the Communist Party leadership on shaping the directions of Ukraine's international policy has been determined. The participation of Ukrainian diplomats in the USSR's all-union international diplomatic missions is analyzed. The sphere of authority of the union-wide diplomatic agencies of the Soviet Union is defined in the context of coordination of international relations of national republics with foreign states and international organizations.

The general components of Ukraine's implementation of international policy in the work of international organizations, conclusion of international treaties are outlined. The procedure of concluding international and bilateral agreements with other subjects of international relations is described in Ukraine. The principles of ratification and denunciation of international treaties by Ukraine are revealed. The activity of special authorized commissions and diplomatic delegations of the USSR in the system of international treaty policy is covered. The basic principles of realization of active and passive law of the embassy are determined by Ukraine.

Key words: *diplomacy, USSR, UN, international relations, Constitution, Council of Ministers, Ministry of Foreign Affairs.*